L. Wittgenstein - Câteva remarce asupra formei logice[1]

Fiecare propoziție are un conținut şi o formă. Obținem imaginea formei pure dacă facem abstracție de înțelesul cuvintelor, sau simbolurilor (în măsura în care au înțelesuri independente). Ceea ce revine la a spune, dacă substituim variabile pentru constantele din propoziție. Regulile sintaxei care se aplicau constantelor trebuie să se aplice şi variabilelor. Prin sintaxă, în acest sens general al cuvântului, înțeleg regulile ce ne spun care sunt conexiunile în care un cuvânt dă un sens, excluzând astfel structurile lipsite de sens. Sintaxa limbajului obişnuit, cum ştim bine, nu prea este adecvată pentru acest scop. Ea nu previne în toate cazurile contrucția pseudopropozițiilor lipsite de sens (construcții precum "roşul este mai înalt decât verdele" sau "Realul, deşi este un *în sine*, trebuie să devină deasemenea un *pentru sine însuşi*" etc.).

Dacă încercăm să analizăm orice propoziții date vom găsi în general că ele sunt sume logice, produse sau alte funcții de adevăr ale propozițiilor mai simple. Dar analiza noastră, dacă este dusă suficient de departe, trebuie să ajungă în punctul în care ajunge la forme propoziționale care nu sunt ele însele compuse din forme propoziționale mai simple. Trebuie să ajungem în cele din urmă la conexiunea ultimă a termenilor, conexiunea imediată ce nu poate fi ruptă fără a distruge forma propozițională ca atare. Propozițiile ce reprezintă această ultimă conexiune a termenilor le numesc, după B. Russell, propoziții atomare. Ele, prin urmare, sunt miezul oricărei propoziții, *ele* conțin materialul, iar toate celelalte sunt doar o dezvoltare a acestui material. La ele trebuie să căutăm obiectul de studiu al propozițiilor [subject matter of propositions]. E sarcina teoriei cunoaşterii să le găsească şi să înțeleagă construcția lor din cuvinte sau simboluri. Această sarcină este foarte dificilă, iar filosofia abia a început să se ocupe de ea în anumite puncte. Ce metodă avem pentru a ne ocupa de ea? Ideea este să exprimăm într-un simbolism potrivit ceea ce, în limbajul obişnuit, duce la neînțelegeri interminabile. Cu alte cuvinte, acolo unde limbajul obişnuit îşi ascunde structura logică, acolo unde permite formarea de pseudopropoziții, acolo unde utilizează un termen într-o infinitate de înțelesuri diferite, trebuie să îl înlocuim printr-un simbolism care ne dă o imagine clară a structurii logice, exclude pseudopropozițiile şi

1 Aceasta e o traducere de lucru.

foloseşte termenii săi în mod neambiguu. Acum putem să înlocuim simbolismul imprecis cu unul clar doar inspectând fenomenele pe care dorim să le descriem, încercând astfel să înțelegem multiplicitatea lor logică. Cu alte cuvinte, putem să ajungem la o analiză corectă doar prin ceea ce s-ar putea numi cercetarea logică a fenomenelor însele, *i.e.*, într-un anumit sens în mod *a posteriori* şi nu prin ipoteze despre posibilități *a priori*. Eşti adesea tentat să te întrebi dintr-un punct de vedere [var: dintr-o perspectivă] *a priori*: Care *pot* fi, până la urmă, singurele forme ale propozițiilor atomice? şi să răspunzi, *e.g.*: propozițiile de tip subiect predicat şi propozițiile relaționale cu doi sau mai mulți termeni şi în plus, probabil, propozițiile ce pun în relație predicatele şi relațiile unele cu altele şi aşa mai departe. Dar aceasta, cred eu, e doar o joacă cu cuvintele. O formă atomară nu poate fi prevăzută. Şi ar fi surprinzător dacă fenomenele însele nu ar mai avea nimic să ne învețe cu privire la structura lor. Suntem conduşi la astfel de ipoteze [conjectures] despre structura propozițiilor atomare de către limbajul obişnuit, care foloseşte forma subiect-predicat şi pe cea relațională. Dar în această privință limbajul nostru ne induce în eroare. Voi încerca să explic acest lucru printr-o analogie [simile]. Să ne imaginăm două planuri paralele, I şi II. Pe planul I sunt desenate, să spunem, elipse şi dreptunghiuri de diferite marimi şi forme, iar sarcina noastră este să producem imagini ale acestor figuri pe planul II. Putem imagina două feluri, între altele, de a face aceasta. Putem, mai întâi, să asertăm o lege de proiecție – cea a proiecției ortogonale, să zicem, sau oricare alta – iar apoi să trecem la proiectarea tuturor figurilor din I în II, potrivit acestei legi. Sau, în al doilea rând, am putea proceda astfel: asertăm regula că fiecare elipsă din planul I trebuie să apară ca un cerc în planul II, iar fiecare dreptunghi, ca un pătrat în II. Un astfel de mod de reprezentare poate fi convenabil pentru noi dacă, pentru un anumit motiv, preferăm să desenăm doar cercuri şi pătrate pe planul II. Desigur, din aceste imagini nu pot fi inferate în mod imediat formele exacte ale figurilor originale din planul I. Putem doar să conchidem pe baza lor că originalul a fost o elipsă sau un dreptunghi. Pentru a ajunge într-o singură instanță la forma determinată a originalului ar trebui să cunoaştem metoda individuală prin care, *e.g.*, o anumită elipsă e proiectată în cercul de dinaintea mea. Cazul limbajului obişnuit este foarte asemănător. Dacă faptele din realitate sunt elipsele şi dreptunghiurile din planul I, formele subiect-predicat şi relaționale corespund cercurilor şi pătratelor din planul II. Aceste forme sunt norme pentru limbajul nostru particular în care proiectăm, *în foarte multe* feluri *diferite*, *foarte multe* forme logice *diferite*. Şi tocmai pentru acest motiv nu putem trage concluzii – cu excepția unora foarte vagi – din folosirea acestor norme cu privire al forma logică efectivă a fenomenelor descrise. Forme precum “Acest articol e plicticos”, “Vremea e frumoasă”, “Eu sunt leneş”, care nu au absolut nimic în comun una cu alta se prezintă ca propoziții subiect-predicat, *i.e.*, ca propoziții având în aparență aceeaşi formă.

Dacă încercăm, acum, să obținem o analiză propriu-zisă, găsim forme logice ce au o similiaritate foarte mică cu normele limbajului obişnuit. Ne întâlnim cu formele spațiului şi timpului şi cu întregul domeniu al obiectelor spațiale şi temporale, precum culorile, sunetele, etc., etc., cu gradațiile lor, cu tranziții continue şi combinații în proporții variate, pe care nu le putem prinde, toate, cu mijloacele noastre de exprimare obişnuite. Iar aici doresc să fac prima mea remarcă asupra analizei logice a fenomenelor reale [actual phenomena]: e aceea că, pentru reprezentarea lor, numerele (raționale şi iraționale) trebuie să intre în structura propozilor atomare însele. Voi ilustra acest lucru printr-un exemplu. Imaginați-vă un sistem de axe rectangulare, ca un fel de fire încrucişate trasate în câmpul nostru vizual, şi o scală fixată în mod arbitrar. E clar că putem astfel să descriem forma şi poziția fiecărui petec de culoare din câmpul nostru vizual prin intermediul unor unor enunțuri cu numere ce îşi au semnificația relativ la sistemul de coordonate şi unitatea de măsură aleasă. Din nou, e clar că această descriere va avea multiplicitatea logică potrivită, iar o descriere ce are o multiplicitate mai mică nu va fi de ajuns. Un exemplu simplu va fi reprezentarea unui petec de culoare P dat prin expresia “[6-9, 3-8]” şi a propoziției despre el, *e.g.*, P este roşu, prin simbolul “[6-9, 3-8] R”, unde R este un termen încă neanalizat (“6-9” şi “3-8” stau pentru intervale continue între numerele respective).

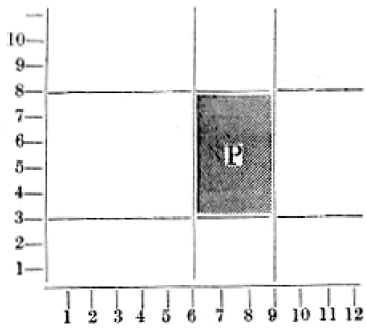

Sistemul de coordonate aici este o parte a modului nostru de exprimare, face parte din motoda de proiecție prin care realitatea este proiectată în simbolismul nostru. Relația dintre un petec aflat între alte două poate fi exprimată în mod analog prin folosirea variabilelor aparente. Nu e nevoie să spun că această analiză nu pretinde în nici un fel să fie completă. Nu am făcut în cadrul ei nici o referire la timp, iar folosirea spațiului bidimensional nu e justificată nici măcar în cazul vederii monoculare. Doresc doar să scot în evidență direcția în care, cred eu, trebuie să fie căutată o analiză a fenomenelor vizuale şi să arăt că în această analiză ne întâlnim cu forme logice foarte diferite de cele pe care ne face limbajul obişnuit să le aşteptăm. Apariția numerelor în formele propozițiilor atomare nu este, în opinia mea, doar o trăsătură a unui simbolism special, ci o trăsătură esențială şi, prin urmare, de neevitat o reprezentării. Iar numerele vor trebui să intre în aceste forme atunci când - aşa cum am spune în limbajul obişnuit - avem de a face cu proprietăți ce admit gradații, *i.e.*, proprietăți precum lungimea unui interval, înălțimea unui ton, luminozitatea sau roşeața unei nuanțe de culoare etc. E o caracteristică a acestor proprietăți că o gradație a lor o exclude pe oricare alta. O nuanță de culoare nu poate avea simultan două grade diferite de luminozitate sau de roşeață, un ton nu poate avea tării diferite etc. Iar chestiunea importantă aici este că aceste remarci nu exprimă o experiență, ci sunt într-un anumit sens tautologii. Fiecare din noi ştie asta în viața obişnuită. Dacă cineva ne întreabă "Care e temperatura afară?" şi spunem "Optzeci de grade", iar apoi ne-ar întreba din nou "Dar nu sunt nouăzeci de grade?", vom răspunde "Ți-am spus că sunt optzeci." Luăm enunțul despre o gradație (a temperaturii, de pildă) ca fiind o descriere *completă*, ce nu are nevoie de nici o adăugire. Astfel, atunci când suntem întrebați, spunem cât este ceasul, şi nu şi cât nu este.

Cineva s-ar putea gândi – eu m-am gândit astfel nu demult – că un enunț ce exprimă gradul unei calități ar putea fi analizat ca produs logic al unor enunțuri singulare de cantitate şi a unui enunț suplimentar de completare. Ca şi când aş putea descrie conținutul buzunarului meu spunând "Conține un penny, un şiling, două chei şi nimic altceva." Aici "şi nimic altceva" e enunțul suplimentar ce completează descrierea. Dar asta nu va merge în calitate de analiză a enunțurilor de grad. Caci, dacă numim unitatea de luminozitate *b*, să zicem, iar E(*b*) să fie enunțul că entitatea E posedă această luminozitate, atunci propoziția E(2*b*), care spune că E are două grade de luminozitate, ar trebui să fie analizabilă prin produsul logic E(*b*) & E(*b*), dar acesta e egal cu E(*b*). Dacă, pe de altă parte, încercăm să distingem între unități şi, ca urmare, să scriem E(2*b*) = E(*b′*) & E(*b″*), noi asumăm două unități diferite de luminozitate. Iar atunci, dacă o entitate posedă o unitate, se va ridica întrebarea: pe care dintre cele două – *b′* sau *b″* –, ceea ce este în mod evident absurd.

Eu susțin că enunțul care atribuie un grad unei calități nu poate fi analizat mai departe şi, în plus, că relația de diferență de grad este o relație internă şi că este prin urmare reprezentată de o relație internă între enunțurile care atribuie diferite grade. Cu alte cuvinte, enunțul atomar trebuie să aibă aceeaşi multiplicitate ca şi gradul pe care îl atribuie, de unde urmează că numerele trebuie să intre în formele propozițiilor atomare. Excluderea reciprocă a enunțurilor neanalizabile de grad contrazice o opinie pe care am publicat-o mai mulți ani în urmă şi care făcea necesar ca propozițiile atomare să nu se poată exclude una pe cealaltă. Spun aici în mod deliberat "să nu se excludă" şi nu "să nu se contrazică", fiindcă e o diferență între cele două noțiuni, iar propozițiile atomare, deşi nu se pot contrazice, se pot exclude una pe alta. Voi încerca să explic acest lucru. Există funcții ce pot da o propoziție adevărată doar pentru o valoare a argumentului lor pentru că – dacă mă pot exprima astfel – nu e loc în ele decât pentru una. Să luăm, de pildă, o propoziție ce asertează existența unei culori R la un anumit moment T într-un anumit loc P din câmpul nostru vizual. Voi scrie această propoziție "R P T" şi voi face abstracție pentru moment de orice considerații despre cum trebuie să fie analizat în continuare un astfel de enunț. "B P T", atunci, spune că culoarea B este în locul P la momentul T, şi va fi clar pentru majoritatea dintre noi în acest punct, şi pentru toți în viața obişnuită, că “R P T & B P T” este un soi de contradicție (şi nu doar o propoziție falsă). Acum, dacă enunțurile de grad ar fi analizabile – aşa cum obişnuiam să cred – am putea explica această contradicție spunând că culoarea R conține toate gradele de R şi nici unul de B, iar culoarea B conține toate gradele de B şi nici unul de R. Dar din cele de mai sus decurge că nici o analiză nu poate elimina enunțurile de grad. Cum operează atunci excluderea reciprocă a lui R P T şi B P T? Cred că ea constă în faptul că R P T, la fel ca şi B P T sunt într-un anumit sens *complete*. Ceea ce îi corespunde în realitate funcției “( ) P T” lasă loc numai pentru o singură entitate – în acelaşi sens, în fapt, în care spunem că e loc pentru o singură persoană pe un scaun. Simbolismul nostru, care ne permite să formăm semnul produsului logic al lui “R P T” şi “B P T” nu ne dă aici o imagine corectă a realității.

Am spus în altă parte că o propoziție “ajunge până la realitate”, iar prin aceasta am avut în vedere ideea că formele entităților sunt conținute în forma propoziției care este despre aceste entități. Căci propoziția [sentence], împreună cu modul de proiecție care proiectează realitatea în propoziție, determină forma logică a entităților, aşa cum în analogia noastră o imagine din planul II, împreună cu modul său de proiecție, determină forma figurii din planul I. Această remarcă, cred eu, ne dă cheia pentru explicația excluderii reciproce dintre R P T şi B P T. Căci dacă propoziția conține forma unei entități despre care este, atunci e posibil ca două propoziții să se ciocnească tocmai în această formă. Propozițiile “Brown stă acum pe acest scaun” şi “Jones stă acum pe acest scaun” încearcă fiecare, într-un sens, să îşi aşeze subiectul propriu pe scaun. Dar produsul logic al acestor propoziții îi va pune pe amândoi acolo deodată, iar aceasta duce la o coliziune, o excludere reciprocă a acestor termeni. Cum se reprezintă această excludere în simbolism? Putem scrie produsul logic a două propoziții, *p* şi *q*, în acest fel:

p	***q***	
T	T	T
T	F	F
F	T	F
F	F	F

Ce se întâmplă dacă aceste două propoziții sunt R P T şi B P T? În acest caz prima linie “T T T” trebuie să dispară, întrucât reprezintă o combinație imposibilă. Adevăratele posibilități aici sunt:

R P T	***B P T***
T	F
F	T
F	F

Cu alte cuvinte, nu *există* un produs logic al lui R P T şi B P T în primul sens, iar în aceasta rezidă excluderea, ca opusă contradicției. Contradicția, dacă ar fi existat, ar fi trebuit să fie scrisă:

R P T	***B P T***	
T	T	F
T	F	F
F	T	F
F	F	F

Dar acesta e un nonsens, căci prima linie, “T T F,” dă propoziției o multiplicitate logică mai mare decât cea a posibilităților actuale. Este, desigur, o deficiență a notației noastre că nu previne formarea unor asemenea contrucții lipsite de sens, iar o notație perfectă va trebui să excludă astfel de structuri prin reguli precise ale sintaxei. Acestea vor trebui să ne spună că în cazul anumitor genuri de propoziții atomare descrise în termenii unor trăsături simbolice precise anumite combinații de T-uri şi F-uri trebuie să fie lăsate la o parte. Asemenea reguli, totuşi, nu pot fi asertate înainte să ajungem efectiv la o analiză finală a fenomenelor în chestiune. Acest lucru, după cum ştim cu toții, încă nu a fost realizat.

traducere de Gheorghe Ştefanov